

ÖZGÜN ARAŞTIRMA / ORIGINAL ARTICLE

Copyright@Author(s) - Available online at dergipark.org.tr/en/pub/igusbd.
Content of this journal is Licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND) International License.

Yerinden Edilme ve Fenomenoloji İlişkisinin Güncel Bağlamı: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz

Phenomenological Perspective and Displacement: A Theoretical Analysis of Conceptualizing Refugeeess

¹Ahmet EKER

Öz

Amaç: Bu makale, fenomenoloji düşüncesinin mülteci deneyimlerini anlamada kritik bir teorik yaklaşım olduğunu savunmaktadır. Geleneksel göç kategorilerinin yerinden edilmiş kişilerin öznel yaşam-dünyalarını yansıtmakta yetersiz kaldığı ve bu deneyimleri homojenleştirerek dar kategorilere sıkıştırdığı ileri sürülmektedir. Çalışmanın temel amacı, fenomenolojinin sunduğu mekânsal ve insani tecrübeye ilişkin kavrayış aracılığıyla yerinden edilme tecrübelerinin bilimsel bilgiyle yeniden nasıl ilişkilendirilebileceğini ortaya koymaktır.

Yöntem: Bu çerçeveden hareketle araştırma, fenomenolojik hermeneutik metodolojiyi merkeze alan teorik ve kavramsal bir sorgulama üzerinden yürütülmüştür. Yöntem, insan deneyimlerini anlamaya odaklanan yönelimsellik kavramı çerçevesinde ele alınmış ve yerinden edilme tecrübelerinin fenomenolojik bir bağlamda nasıl değerlendirilebileceği sorgulanmıştır. Bu bağlamda, fenomenolojinin mekân ve insan deneyimlerine dair bütüncül yaklaşımı Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Martin Heidegger'in düşüncelerinin yanı sıra Edward Soja, Henri Lefebvre, Edward Casey ve Yi-Fu Tuan'ın mekân kavrayışlarından yararlanılarak belirlenmiştir.

Bulgular: Makalede fenomenolojik yaklaşımın, yerinden edilme ve mültecilik tecrübelerini ele alırken geleneksel kategorilerin ötesine geçen bir bakış açısı sunduğu sonucuna varılmaktadır. Bu açıdan, yaşam dünyası ve özneler-arasılık kavramlarının, yerinden edilme deneyimlerine içkin özneler-arasılık ile mekân ve yönelimsellik örüntülerini anlamlandırmada yeni olanaklar sağladığı ortaya konmuştur. Araştırma, fenomenolojinin mültecilik deneyimlerine dair yeni bir teorik çerçeve sunduğunu ve bilimsel bilgiyle ilişkilendirilebilecek anlamlı bir perspektif sağladığını ortaya koymuştur.

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı
✉ ahmet.eeker@gmail.com

Geliş/Received: 12.08.2024
Kabul/Accepted: 21.01.2025

Ahmet EKER, "Phenomenological Perspective and Displacement: A Theoretical Analysis of Conceptualizing Refugeeess", Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 12 (2), October 2025, pp. 487-504.

Sonuç: Mekân ve insan deneyimlerinin bütüncül bir değerlendirmesi, mülteci tecrübelerinin daha geniş ve derinlikli bir bağlamda ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Sonuç olarak fenomenolojik yaklaşım, yerinden edilme olgusunu yalnızca politik veya ekonomik bir süreç olarak değil, insan varoluşuna dair derinlemesine bir deneyim olarak kavramanın önemli bir hattını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fenomenoloji, yerinden edilme, mültecilik, yaşam dünyası, toplum ve iletişim, öznel-arasılık

Abstract

Aim: This article argued that phenomenological reflection is a crucial theoretical approach to understanding refugee experiences. It is argued that conventional migration classifications inadequately represent the subjective lifeworlds of refugee and displaced person; and homogenize these experiences into narrow categories. The central aim of the article is to reveal how experiences of displacement can be related to scientific knowledge through phenomenology's insights into spatial and human experience. In doing so, it was asserted that phenomenology has significant potential in understanding to relate experiences of displacement and refugees.

Method: From this framework, the research was conducted through a theoretical and conceptual inquiry centered on phenomenological hermeneutic methodology. This method is discussed within the framework of the concept of intentionality, which focuses on understanding human experiences, and questions how experiences of displacement can be evaluated in a phenomenological context. In this context, phenomenology's holistic approach to space and human experiences was clarified by drawing on the ideas of Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty and Martin Heidegger, as well as Edward Soja, Henri Lefebvre, Edward Casey and Yi-Fu Tuan's conceptions of space.

Results: The article concludes that the phenomenological approach provides a perspective that goes beyond traditional categories in addressing displacement and refugee experiences.

In this respect, it was argued that the concepts of lifeworld and intersubjectivity provide new possibilities for comprehending the patterns of intersubjectivity, space and intentionality inherent in experiences of displacement. The research has shown that phenomenology introduces a new theoretical framework for refugee experiences and provides a substantive perspective that can be related to scientific knowledge.

Conclusion: Consequently, a comprehensive assessment of experiences of place and human existence enable a broader and more in-depth contextualization of refugee experiences. As a conclusion, the phenomenological approach constitutes an important line in understanding displacement not only as a political or economic process, but also as an in-depth experience of human existence.

Keywords

Phenomenology, displacement, refugeeeness, lifeworld, intersubjectivity, society and communication

Giriş

Bu makalede, mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin mekân kavrayışı, öznel deneyimleri ve anlamlandırmaları ışığında bir *yaşam dünyası incelemesinin* bilimsel bilgiye temel oluşturabileceğini ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda fenomenoloji ile yerinden edilme ve mültecilik incelemeleri için sağlam bir zeminin toplumsal eylem, mekân, iletişim ya da diyalog bağlamında beliren bir *yaşam dünyası incelemesi* olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla Edmund Husserl'in fenomenolojisinin temel taşı olan yaşam dünyası kavramı, Maurice Merleau-Ponty'nin beden fenomenolojisi ile mekânsallık fikri ve Martin Heidegger'in insan varlığı ile mekânsallığı kavrayışı insani deneyimlerin bilimsel bilgiye dönüştürülme sürecindeki öznel ve toplumsal bütünlüğünü anlamlandırmada her zaman toplumsal bir

ilişki ağı içinde (öznelarası) gerçekleştiğini merkezine almaktadır. Bu eylemler “iletişim, semboller ve simgeler aracılığıyla mümkündür; toplumsal gruplar, kurumlar, yasal ve ekonomik sistemler vb. yaşam dünyamızın bütünleyici unsurlarıdır. Bu yaşam dünyasının kendi tarihi mevcuttur ve zaman ile mekânla da özel bir ilişkisi vardır.” (Schütz, 2018, s. 66). Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesinin tanımladığı yaşam dünyası hem araştırmacının hem de araştırma konusunun aynı toplumsal işleyişin bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle *karmaşık deneyim dünyası olan yaşam dünyasının bilimsel deneyiminin* (Husserl, 1995, s. 49) bir parçası olduğunu temel alır. Bilimin en temel kavramsal çerçevesini yaşantı ve insan deneyiminin oluşturduğu kabul edildiğinde, bunun nasıl ele alınacağı ya da kullanılacağı da bir yöntem meselesine işaret etmektedir. Bu nedenle deneyim mefhumunun bilgiye dönüşme tarzı, bilimsel bilgiyi elde etmeye ilişkin yöntem sorununun beraberinde getirmektedir. Nitekim bilgiye ilişkin bir bilim aynı zamanda doğru kavrayışı sağlayacak bir yöntemi de açığa çıkarmaktadır. Bu yüzden deneyim kavramını fenomenolojinin temel bileşeni olarak belirginleştirirken Husserl, bir yöntem sorununa değinme hedefini ortaya koymaktadır.

Fenomenolojik yöntem, bireylerin toplumsal ilişkileri ve öznelarasılık (intersubjectivity) kavrayışından hareket ederek mültecilerin gündelik yaşamlarını, mekân deneyimleme biçimlerini ve yer değiştirme süreçlerini anlamayı içerir. Yerinden edilmiş birinin yaşam dünyası ve bu dünyanın yönelimsel odağı, mekânsal tecrübeler ile öznelarası karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağı içinde çerçevelenmektedir. Fenomenolojik düşünce, insan deneyiminin bilimsel bilginin temelini oluşturduğu gerçeğine dayanarak, yaşam dünyasının bu karmaşıklığını ele almaktadır. Bunu ele alırken, yaşam dünyası ile mekânsallık ve yönelimsellik kavramlarını temel bir yöntembilimsel motif olarak dikkate almak zorunludur. Çünkü gündelik yaşantı içinde toplumsal dünyayı çoğunlukla kendi öznel perspektifimizden tecrübe edip değerlendirmeler yapmaktayız. Aynı zamanda araştırmacılar da toplumsal eylemler ve etkileşimlere ilişkin gözlemlenebilir olanı dikkate alarak çıkarımlarını yapmaktadır. Bir yandan araştırmacıların diğer yandan gözlemediği kişilerin, öznel tecrübe katmanlarının birbirini içerdiği bir inceleme motifi yalnızca gözlemlenebilir olandan daha karmaşık bir analizi gerektirmektedir. Dolayısıyla bu aşamada öznel yönelimleri, tecrübelerin çoğulluğunu ve “bakış açılarını” belirli bir deneyim dünyası içinde ele alan fenomenoloji düşüncesinin önemi belirlemektedir. Bu nedenle de Husserl’in çalışmalarında merkezi bir yer tutan yaşam dünyası kavramı, bilimsel yöntemlerin toplumsal ve tarihsel bağlamlarını inceleyerek, bilimsel bilginin insan deneyimlerinde matematiksel-geometrik bir kesinlikle tercüme edilmesinin bir yabancılaşma ve deneyim kaybına neden olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu yabancılaşmaya karşı bir teorik ve metodolojik perspektifin önemi açığa çıkmaktadır.

Husserl’in *Avrupa İnsanlığının Krizi* olarak tanımladığı durum, toplum bilimlerinin insani tecrübelerdeki karmaşıklığı kavramaya ilişkin yetersizlikten ortaya çıkan bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Bu kriz, bilimsel ve rasyonel temellere dayanan bir krizdir; bireylerin kendileri ve dünya ile olan ilişkilerinin pozitif bilimler tarafından problemlili bir biçimde ele alınmasının sonucunda açığa çıkmaktadır. Buna çözüm olarak Husserl, yaşam dünyası bilimi olarak fenomenolojiyi; insanların gündelik deneyimlerinden koparılmadan, bilimsel bilgi elde etme teorisi ve yöntemi olarak ileri sürmektedir. Nihai olarak onun açısından karmaşık deneyimler dünyası olan yaşam dünyasının bilimsel deneyime nasıl dönüşeceği, geçerli deneyim yargılarına nasıl varılabileceği temel bir yöntem sorusu olarak ortaya çıkmaktadır.¹ Nitekim Husserl, gündelik yaşam deneyiminin kavranışında bilimsel yöntem problemine içkin bir sorundan söz etmektedir. Bunu ise bir kültür krizi olarak belirginleştirerek Avrupa’nın tüm kültürel üretim biçimlerine sinmiş olan, bilimsel ve rasyonel temellendirmeye içkin bir insanlık krizi çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu kültür, insanların tek tek kendilerini anlamasından ziyade, dünyaya ve kendisine yabancılaşmasına yol açmaktadır (Husserl, 1970, ss. 278-80; Carr, 1989, s. 224).

Buradan hareketle, makale Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Martin Heidegger’in yaşam-dünyası, öznelarasılık, mekân ve insan varoluşu kavrayışı ışığında; insani tecrübenin bilimsel bilgiye dönüşümü ve yerinden edilmişlik ile mültecilik anlayışlarını teorik ve kavramsal bir çerçeveden

¹Bu noktayı Husserl’in şu alıntısıyla birlikte düşünmenin faydalı olacağını düşünüyorum: Fenomenoloji, bilginin neliğine ilişkin bilimin içinde yer aldığı genel öz [nelik] öğretisidir. Bu ne tür yöntemdir? Eğer bilginin kendisi, anlam ve başarıları açısından tartışılıyorsa, bilgiye ilişkin bir bilim nasıl kurulabilir? Burada hangi yöntem [bizi] hedefe ulaştırabilir?” (Husserl, 2003, s. 32)

yeniden ele almıştır. Bu bağlamda genel göç kavramından ziyade mültecilik ve zorunlu göç ya da yerinden edilme süreçleri, mekânsallık, yönelimsellik, öznel deneyim ve bireysel anlamlandırmalar çerçevesinde incelendiğinde fenomenoloji düşüncesine içkin bir kavram morfolojisinin önemi belirginleşmektedir. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşım ile yerinden edilme ve mültecilik süreçlerini birlikte inceleme olanağına işaret eden bu inceleme, insan deneyiminin bilimsel bilgiye dönüştürülmesini bir yaşam dünyası ve öznelerarasılık ilişkisi ağı olarak odağına yerleştirmektedir.

Fenomenoloji düşünürlerinin fikirlerinden hareket ederek; yerinden edilme ve mültecilik süreçlerinin teorik ve kavramsal zeminine odaklanan inceleme, ilk olarak, zorunlu göç, yerinden edilme ve mültecilik incelemeleri açısından bireysel ve öznel deneyimlerin kavramsallaştırılmasının önemini vurgulamıştır. İkinci olarak geleneksel göç kategorilerinin yetersizliğine dikkat çekerek, yerinden edilmiş kişilerin mekânı ve yaşamı anlamlandırma ve algılamasına ilişkin mevcut kategorileri sorunsallaştırmıştır. Üçüncü olarak mekânsallık, yönelimsellik ve öznelerarasılık dokusunda açığa çıkan bir yaşantı dünyasının nasıl analiz birimi olarak ele alınabileceğine işaret etmiştir. Son olarak mevcut göç literatürü içinde yerinden edilme, mültecilik ve zorunlu göç kavramları etrafına şekillenen teorik uzlaşma hattını, fenomenoloji düşüncesi etrafında yeniden değerlendirilmiştir.

Sınırlılıklar açısından ise fenomenolojik düşüncenin ilk evresinde paranteze alma ya da ayraç içine alma (epokhe) ve indirgeme gibi temel öneme sahip kavramları, yaşam dünyası ve öznelerarasılık motifine içkin olarak ele almaktadır. Nitekim ayraç içine alma yaşam dünyasını doğal tavrın hâkim olduğu bir krizden çıkarmak adına, mevcut bilimlerin tüm bilgisinin ayraç içine alınması anlamında, gündelik hayattan radikal bir “geri adım atma” anlamına gelir. Bu ise Husserl açısından pozitif bilimlerin dünyayı açıklama ideallerinin yanlış bir yol izleyerek, dünyanın gerçek varlığına karşı körleşmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Husserl, insan varlığı ve dünya ilişkisine dair pozitif bilimlerin yaptığı soyutlamanın gündelik yaşam dünyası olarak açığa çıkan insanın mekânsal ve öznelerarası karakterini unuttuğunu ifade etmektedir (Luft, 2004). Bu açıdan incelemenin merkezi niteliği epokhe ve indirgemenin ziyade öznelerarasılık ve yaşam dünyası perspektifini benimsemiş olmasına ilişkindir. Bir diğer sınırlılık ise fenomenolojik yöntemin benimsenmesi çerçevesinde incelenebilecek hem nitel hem de nicel araştırmalarda hangi metodolojik perspektifin² ya da hangi tekniklerin kullanılması gerektiğine ilişkin bağlantıları bir başka incelemenin konusu olarak dışarıda bırakmış olmasına ilişkindir.³

Dolayısıyla bu makalede fenomenoloji düşüncesi ile mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin deneyimlerini, bu deneyimlerin toplumsal bağlamlarını incelemeyi sağlayabilecek kavramsal ve teorik bir bağ sorunsallaştırılmaktadır. Bu yüzden mevcut göç kategorilerinin yetersizliğini ve deneyimlerin homojenleştirilmesinin neden olduğu açmazlara vurgu yapan bu inceleme fenomenolojik perspektifin yerinden edilme, mültecilik ve zorla göç çerçevesinde beliren insani tecrübeleri odağına alan araştırmalara yeni bir patika açabileceği bir imkânı işaret etme hedefindedir.

Yerinden Edilme ve Mültecilik: Bir Deneyimin Yabancılaşma Örüntüsü

İnsan deneyiminin geometrik bir kesinliğe tercüme edilmesi -özne/nesne ayrımı- insan deneyimi ve dünya arasındaki ilişkiyi problemlile hale getirmiştir. İnsanın yaşam dünyası üzerinde hüküm süren modern bilimsel kesinlik, insanı gündelik deneyiminden koparıp kendine yabancılaştırmıştır. Bu ise Husserl için nesnel bilimsel bilgi ekseninde inşa edilmiş olan Avrupa insanlığının krizi olarak vuku

²Bkz. Hem daha genel bir metodolojik tasarım olarak hem de açıklayıcı ya da yorumlayıcı, betimleyici ya da tanımlayıcı ve geleneksel olmak üzere daha spesifik fenomenolojik perspektifler için aşağıdaki literatür bir izlek teşkil edebilir: Kırıl, B. (2021). Nitel Araştırmada Fenomenoloji Deseni: Türleri ve Araştırma Süreci, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 4; Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni olarak Fenomenoloji. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22 (Özel Sayı 2), 213-232.; Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 153- 182

³Ayrıca fenomenolojik yaklaşımı kullanarak mültecilerin ya da yerinden edilmiş göçmenlerin hafıza-mekân ilişkisine odaklanmak için şu çalışmalara bakılabilir: Güllüoğlu, M. F. (2022). Mülteciliğe Tutulmak: Fenomenolojik Bir Düşünüm Uluslararası Göç ve Mültecilik, (Burak Başkan, Mehmet Emirhan Kula, ed.). Siyasal Yayınevi, Ankara, ss. 165-195; Ok Şehitoğlu, B., (2021). Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

bulan şeydir. Yaşam dünyası bilimi olarak fenomenoloji ise öznel yaşam deneyimi içinde insanın kendi gündelik yaşam dünyasına yabancılaşmasının bir telafisi olarak yürürlüğe konmuştur (Dodd, 2004, s. 27; Moran, 2012, ss. 40-66). Bunun nedeni ise Husserl için her günkü karşılıklı ilişkiler içinde birbirine tanıdık olan kişilerin, kendileriyle ortaklık kuranlar tarafından, benzer üretim içinde üretilen şeyleri kendi üretimleriyle özdeş bir şekilde aynı olarak algılamasıdır (Husserl, 1994, s. 45). Bu yüzden modern bilimsel alanın krizde olduğunu belirterek bilimsel perspektife farklı bir yaklaşım sunan Husserl, gündelik deneyimin bilimi ile uğraşma hedefindedir. Bu ise toplumsal alanda tüm insan deneyimini kapsayan bir girişim olarak yaşam dünyasının bilimini karşımıza çıkarmaktadır. Nitekim “fenomenoloji... bilincin dünyayı kendi deneyiminin ürünü olarak nasıl ‘biçimlendirdiğini’ açıklar.” (Luft, 2004, s. 217). Dolayısıyla yerinden edilen birinin dünyayı nasıl algıladığı ve yorumladığı fenomenolojik bir soruşturmaya içkindir. “Neden yerinden edilmiş, göçe zorlanmış insanların, mültecilerin deneyimlerini merak ediyoruz?” sorusuna verilebilecek doğru bir yanıtı, sosyal bilimcileri de dahil etmek üzere şu şekilde ifade edebiliriz: Yerinden edilmiş, göçe zorlanmış, mülteci, sürgün gibi köklerinden sökülmüş olan herhangi bir kişinin belirsizliklerle, güven kaybıyla, deneyimlediği ve maruz kaldığı aşağılamalarla yaşamayı nasıl öğrendiğini ve ne düşündüğünü bilmek istiyoruz (Colson, 2003, s. 4). Dahası yerinden edilmenin bugün yaşamın çoğu alanında gerçekleşen bir yoğunlukta yürürlükte olduğunu; bu yüzden de yerinden edilenlerin bugünkü deneyimlerinin daha genel insani tecrübenin bir temsili olduğunu dikkate almanın elzem olmasıyla yanıt verilmelidir.

Anaakım göç anlayışı çerçevesinden bakılırsa yerinden edilen kişiler; bir kalkış noktası ve bir varış mekânı ile çerçevelenen iki sabit noktada konumlanan figürlerdir. Bu açıdan kalıcı/geçici, gönüllü/gönülsüz, uzun/kısa süre, dış/iç göç, periyodik/periyodik olmayan olmak üzere pek çok çerçevede tanımlanan göç kategorileri bulunmaktadır. Fakat bu kategoriler yerinden edilme edimine içkin olan deneyim motiflerinin öznel deneyim çerçevesini iskalamaktadır. Aslında bu iskalama göç tanımlarına içkindir ve deneyim, özellikle yerinden edilme deneyimi, tanımlamalara ilişkin uzlaşılarla direnmektedir. Bu nedenle göç tanımlarına içkin bir çelişki bulunmaktadır. Nitekim Crosby’nin bu kategorilerin problemli yapısına ilişkin tespiti, bir tür öznel deneyimin kategoriler içinde kaybolması yönündedir. Göç etmek, göçe zorlanmak ve taşınmak gibi hareketliliklere içkin deneyimler kavramsallaştırmalar içinde kaybolur. İnsanlar sadece kurtarılması gereken ve kontrol altına alınması gereken birer nüfus kümeleri haline gelirler (Crosby, 2006, s. 4).

Mülteci veya yerinden edilenin kişisel tarihi, anlatı ve deneyimleri belirgin bir yaşam-dünyası deneyimi içinde açığa çıkmaktadır. Bireysel/öznel yaşam dünyalarının öznel-arası bir mekânsal çerçeve içinde şekillendiği, anlamlandırıldığı bu eksen statik bir deneyim olmamaktadır. Bu yüzden göç tanımlamalarında iskalanan güncel unsur, insan varoluşunun kendi özelliğini her bir deneyim motifi içinde algılama ve anlamlandırma tarzı olmaktadır. Bu noktada çoğu sınıflandırmanın göçü bir “yer” değişikliği olarak tanımlaması, Lee’nin belirttiği üzere şu üç ana unsuru barındırmaktadır: Göç, bir yer değişikliği olarak bir başlangıç yeri/menşei ülke, bir varış noktası (*destination*) ve bu ikisi arasında ortaya çıkan engelleri ifade eden mesafe, hareket mesafesi (*distance*) olmak üzere üç çerçeveden incelenmelidir (Lee, 1966, s. 49). Mesafe, mekân, yer ile lokasyonları deneyimleme ve anlamlandırma çerçevesi yerinden edilen kişiler için farklı bir örüntü içinde şekillenmektedir. Mültecilik, yerinden edilme, zorunlu göç gibi “göçü anlamlandırmak için oluşturulan kategoriler genellikle göçün gerçekleştiği yer’e (hem kaynak hem de hedef ülkeler), hareketin nedenlerine ve göçün zamanına veya süresine dayanır.” (Crawley ve Skleparis, 2018, s. 49). Bu nedenle göç araştırmalarının, mekândan ziyade hareketin kendisine odaklandığı görülür. Bu çerçeveyi eleştirel açıdan inceleyen Nail, göç meselesinin genel itibarıyla sabit bir A noktasından B noktasına doğru gerçekleşen yer değiştirme olarak değerlendirildiğini, (Nail, 2022, ss. 25-31) oysa bu noktalar arasında hareket etmek ile mekânın da değiştiğine ilişkin bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu belirtir.⁴ Bu çerçeveden mülteci (*refugee*) ve göçe zorlanma (*forced migrants*) kavramsallaştırmaları arasında problemler belirir.

Zetter için mülteci kavramsallaştırmasına mevcut uluslararası hukukun klasik koruma rejimi açısından yaklaşılması, zorla yerinden edilme gibi çağdaş dünyada yerinden edilmeye iten, karmaşık,

⁴Bu sorunu aşmak için Collyer ve Haas transit geçiş kavramı çerçevesinde göçü dinamik bir süreç olarak kavramaya çalışarak göç kategorileştirilmesinin alternatiflerini araştırırlar. Göç kategorileştirmesinin dört farklı biçiminin nasıl dikotomilere yol açtığını belirterek transit göç tanımı için “süreci tanımlamaktan ziyade, tıpkı dış göç veya iç göç kadar açık şekilde bir yer (*location*), varış noktası (*destination*) ve bir bakış açısı/öngörü (perspective) tanımlar.” (Collyer ve Haas, 2012, ss. 468-481).

çok değişkenli faktörleri kapsama açısından yetersiz görünür (Zetter, 2015, s. 3). Bu yetersizlik veya uyumsuzluğun sebebinin bir yandan mülteciler diğer yandan göçmenler gibi net bir ayırım yapmaya neden olan göçün dinamikleri hakkındaki bir dizi varsayımda bulan Crawley ve Skleparis, bu perspektiflerden göçmen akışının doğrusal, kesintisiz bir insan akışı izlenimi verdiği ifade ederler. Onlar, Zetter'in belirttiği üzere mevcut koruma rejimini tanımlayan yasal ve normatif çerçeveler ile çağdaş göç biçimleri (zorla yerinden edilme dahil) arasında artan bir uyumsuzluk bulunduğunu belirtirler (Crawley ve Skleparis, 2018, s. 49). Dolayısıyla yazarlar açısından göç etme dinamikleri, göç etme tecrübeleri, göç etme edimine ilişkin kategorileştirmeler ile göçe ilişkin varsayımlar uyumsuzluk içindedir. Zorunlu göç, yerinden edilme söz konusu olduğunda bunun en önemli yanlarından biri, öznel deneyimin yıllar boyunca insani yardım kuruluşları ve onların insani yardım ulaştırma gereksinimleri doğrultusunda güç asimetrisi yaratmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle mültecilerin bakış açısından insanların yerinden edilmeyi nasıl anlamlandırıp mekânsal varoluşlarını nasıl algıladıklarına ilişkin araştırmalar yeni olmaktadır (akt. Stepputat ve Sørensen, 2014, ss. 93-94).

İnsani deneyim söz konusu olduğunda ise genel itibarıyla ya nüfus akışı ya da insan hareketliliği çerçevesinde daha genel ve hareketi önceleyen yaklaşımlar hâkim olmaktadır. Bu nedenle insan varoluşunun mekânsal deneyimine ilişkin yerinden edilme öncesi süreci, yerinden edilme momentini, yolculuk lokasyonlarını ve varılan ülkede yaşanan deneyim ile gelecek beklentilerine ilişkin durumları bütüncül bir çerçevede içinde incelemeler sınırlıdır. Dolayısıyla kişilerin, deneyimlerinde bu süreçlerin her biri içinde bulunuşlarının mekânsal koşulunu nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin çalışmalar çok sınırlıdır. Dahası yerinden edilme mefhumunu kategorileştirmek, deneyimi homojenleştirerek kökünden sökülmüş kişilere en iyi ihtimalle bağış ve yardım alıcıları ya da en kötü ihtimalle kurbanlar ya da problemler olarak yaklaşılmasına yol açar (Gupte ve Mehta, 2007, s. 65).

Hareket etmenin; mülteci, göçe zorlanan ve yerinden edilme gibi kategorilerle sınıflandırılması, göçün kontrol edilmesi için örtük bir disiplin mekanizmasını inşa etmesinin yanında; insan varlığı ve mekânın, yerinden edilme süreçlerinde tecrübe etme biçimlerini ıskalamaktadır. Böylece bağlamından kopmuş, kişisel anlamlandırması önemsizleştirilmiş, kendilerini nasıl gördükleri veya algıladıkları üzerine pek durulmamış bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveler mültecilerle görüşmeler dolayısıyla yapılsa dahi güç asimetrisinde zayıf, kırılgan ve kendi deneyim mekânından koparılmış biçimde, onları mevcut politika yapıcı aktörlerin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirmektedir. Bu noktada Gupte ve Mehta zorunlu göçmenlerin kendilerini nasıl gördükleri ile mevcut politika çerçevelerinin onları nasıl etiketlediği arasında bir ayırım olduğunu savunmaktadır (Gupte ve Mehta, 2007, s. 75). Mültecileri belirli kategoriler içinde değerlendirmenin bir tür etiketlemeye yol açtığını değerlendiren yazarlar, bu çerçevenin kişilerin deneyimlerini bağlamından koparmaya ve benlik anlayışlarında ortaya çıkan bir değersizleştirmeye yol açacağını ima eder. Bu nedenle insani deneyimin nasıl tanımlanacağına ilişkin unsurlar, karmaşık insani deneyimlere dair önemli yeni kavrayış sunan yelpaze ve anlayışları barındırmak zorundadır.

Yerinden Edilme ve Mekânın Farklı Kavranışı: Modern Mekân Anlayışının Eleştirisi

Fenomenolojik felsefenin her türden insani yaşam şekillerine dair temellendirici görevi (Kockelmans, 2007, s. 122), Husserl'in açıklamaya çalıştığı bir yaşam dünyası felsefesiyle ilintilidir. Bu yaşam dünyasında insanlar, temel deneyim olarak öznelarası bir dünyada yaşadığının farkındadır. Fakat hangi türden bir öznel anlamlandırma alanlarında olduklarına ilişkin temel bir farklılık bulunmaktadır. Nitekim farklı toplumsal-mekânsal anlam örüntülerinde kimlik, öznellik ve gündelik yaşamın aşikâr düzenlenişi farklı deneyim sahaları olarak belirlemektedir. Bu nedenle yaşam dünyası öznelarası bir deneyim dünyası olmaktadır. Öznelarasılık, fenomenoloji düşünürleri için öznenin dünyada olmaya (*being-in-the-world*) mekânsal kaçınılmazlık olarak yazgılı olması nedeniyle diğerleriyle birlikte (*in-between*) olmasını sarih hale getiren unsurdur. Fakat mülteciliğin mekânsal ve deneyimsel gramerinde farklı türden bir deneyim motifi açığa çıkmaktadır. Özellikle bir mekân/yer/lokasyonun kaybı ile paralel biçimde vuku bulan bu farklı türden deneyim grameri, gündelik hayatın kaçınılmaz bir parçası haline gelmektedir. O nedenle bu örüntünün aşikâr hale gelmesi için fenomenolojik felsefenin yorum potansiyeli önemli katkı olanağı sağlamaktadır.

Mekân ve insan varoluşunun iç içe geçişi veya birbirinden ayrılmaz dokusu pek çok bilimsel disiplinin konusunu teşkil etmektedir. Bu eksen ise mekânın nasıl analiz edildiği ile ilgili tartışmalara değinmeyi

gerektirmektedir. Mekân ve insan deneyimi konusunda en önemli yazarlardan biri olan “Lefebvre için idealizm (soyut mekân) ile materyalizm (mutlak mekân) arasındaki (mekânsal) kesişme, ‘yaşanmış mekân’dır.” (Davidson, 2009, s. 277). Soyut mekân (abstract space), modern devlet iktidarı tarafından üretilen ve düzenlenen toplumsal-mekânsallığın yeni matrisini temsil eder. Lefebvre bu yüzden soyut mekânın; devlet düzenlemesine tabi ve bizzat onun tarafından üretildiğini, kendi tarihselliğini imha ettiğini, kendi içsel farklarını ortadan kaldırıp homojen bir mekânsal soyutlamanın tasavvuru olarak farklılıklardan yoksun olduğunu belirtmektedir. Soyut mekân, kısacası yönetim, baskı, tahakküm ve merkezileşmiş iktidarla ilgili olan devletin mekânsal stratejilerinin politik çıktısıdır (Brenner ve Elden, 2009, ss. 358-59). Onun açısından esas önem “zihinsel (mantıksal-matematiksel) kategorilerle alakalı bulunan ‘ideal’ mekânı, toplumsal pratiğe ait olan ‘gerçek’ mekândan ayıran mesafeyi aşmaktır (Lefebvre, 2014, s. 45). Dolayısıyla o, mekânın soyut bir tasavvuru ile maddi eksende teorize edilişi arasında bir kesişimsellik olarak insan varlığının deneyimsel niteliğini koyan bir uzlaşma patikası inşa eder. Bu yüzden Lefebvre’in mekân tasavvuru, fenomenoloji düşüncesinde ortaya çıkan insan varlığının dünyada bir varlık olarak varoluşsal olmasında belirginleşen mekânsal deneyimden koparılamayacağı kavrayışıyla kesişmektedir. “Heidegger’in Varlığının karmaşık bir şekilde etrafındaki dünyayla bağlantılı olması gibi, Lefebvre’in deneyimlenmiş/yaşanmış alanı hem zihinsel hem de fiziksel bir yapıdır.” (Davidson, 2009, s. 227). Fakat zihinsel ve fiziksel nitelik bir karşıtlık veya ikilik teşkil etmekten ziyade insan varoluşunun mekânda *bulunuşunu* ifade eden iç içeliğe atıf yapmaktadır. Bu yüzden onun için temel amaç, insan varlığının mekânsal olanı deneyimlemesinin varoluşsal boyutu olmaktadır. Bu Lefebvre’i perspektif bir açıdan fenomenoloji düşüncesinin mekân anlayışının genişletilmesidir. Dolayısıyla Lefebvre’in, mutlak mekân ile deneyimlenmiş mekân arasında bir uzlaşma patikası kurma hedefinde olduğu söylenebilir (Davidson, 2009, s. 227). Onun için mekân; toplumsal-politik (*socio-spatial*) içerimlere sahip olan, diğerleri/ötekilerle birlikte deneyimlenen bir varoluş zemindir. Nitekim onun asıl odağında toplumsal bir yaşam teorisi, dolayısıyla da mekânsallık tecrübesinin kolektif içerimleri bulunmaktadır. Nitekim bu durumu Soja; “mekânsallık ile oluş arasında esaslı bir bağlantı” (Soja, 2019, s. 160) kuran Lefebvre’in asıl gayesinin “mekân, zaman ve oluş; coğrafya, tarih ve toplum; mekânın üretimi, tarihin yapılması, toplumsal ilişkilerin ve pratik bilincin oluşturulması üzerine düşünme biçimlerimizde köklü değişiklikler yapılması yönünde ısrarlı bir talepte bulunan” bir “mekânsallaştırılmış diyalektik” olarak kavradığını savunmaktadır (Soja, 2019, s. 73). Bu çerçeveden bakıldığında mekânın, özellikle Kartezyen soyut mekân anlayışının dışında yer alan bir kavrayışın, insan varlığının mekânsallığını (*spatiality*) ve bu mekânsallığın toplumsal bir yaşantı dünyasına içkin doğasını öne çıkarttığı söylenebilmektedir.

Lefebvre; mekânsal pratikler, mekân temsili ve temsilin mekânları olmak üzere üçlü bir analizi yürürlüğe koyar. Algılanan, deneyimlenen ve kullanılan mekân olarak *algılanan mekânı* (spatial practice); bilginin, kodların ve işaretlerin mekânı olarak *mekân temsili* (representation of space) ve imge ile sembollerin tahayyül mekânını imleyen *temsili mekânları* ayırtlaştırmaktadır (Rohkramer ve Schulz, 2009, s. 1340). Bir başka açıdan onun için “fiziksel alan, yani doğa, kozmos; ardından, (mantığın ve biçimsel soyutlamanın da dahil olduğu) zihinsel alan; nihayet, toplumsal alan gelir. Başka deyişle teori arayışı, mantıksal-epistemolojik mekânı -toplumsal pratik mekânını-, hissedilir fenomenlerin işgal ettiği mekânı, proje ve yansımaları, sembolleri, ütopyları kapsar.” (Lefebvre, 2014, s. 42). Bu kategorilendirme ekseninde ise mekân metafiziği olarak belirginleşen ve insan varoluşu ile modern mekân anlayışı (Eker, 2022) arasındaki uçurumu giderme çabası belirgindir. Bu açıdan “Lefebvre’in uzamsal üçlünün anahtarı, uzamın çeşitli dışavurumlarının -temsili uzam (tasarlanan), uzamsal pratik (algılanan) ve uzamın temsillerinin (yaşanan)- toplumsal uzamı oluşturduğu fikridir.” (Davidson, 2009, s. 229). Dolayısıyla Lefebvre’in mekân eleştirisinde “yaşanmış mekân olarak (lived space) -aynı zamanda Heidegger’in *wohnen* kavrayışına da denk gelmektedir- öznenin; hesaplayıcı, rasyonalist planlama ve/veya metalaştırma ile tanımlanmayan mekânsal pratiklerle (spatial practices) meşgul olması gereklidir.” (Davidson, 2009, s. 227). Bir yanıla öznel deneyimin mekânsal boyutu gittikçe soyut mekân tasarımı/tahakkümü çerçevesinde görünmezleşirken diğer yandan yaşam dünyasının mekânsal unsurları ekonomik ve teknolojik tahakküm tarafından eritilmektedir. Bunun sonucunda ekonomik, teknolojik tahakkümün insan deneyimini sömürdüğü; gündelik yaşam dünyasında farkların silindiği homojen bir mekân inşasına mecbur bırakılmak belirmektedir.

Lefebvre ile fenomenoloji düşüncesinin mekân kavrayışı arasındaki kesişme özellikle yaşanmış/deneyimlenmiş mekân anlayışında belirir. Bu çerçeveden bakıldığında Heidegger’in mesken tutmak/

ikamet etmek (*dwelling/wohnen*) kavramsallaştırması ile yaşamak, deneyimlemek anlamında bir yaşam mekânı olarak belirttiği *habiter* kavramı arasında paralellik bulunmaktadır (Davidson, 2009, s. 227). “Lefebvre’nin ‘yaşamak/iskân tutmak’ (*inhabit*) ya da ikamet etmek (*dwell*) olarak tercüme edebileceğimiz *habiter* kavramını kullanımı, genellikle ‘ikamet etmek’ (*dwell*) ya da Fransızca *habiter* olarak tercüme edilen Heidegger’in *Wohnen*’inin doğrudan bir çevirisidir.” (Elden, 2004, s. 190). Lefebvre için “dil varlığın evidir” ve “mesken tutmak” sayesinde insan varlığının varoluşunun tanımlanmasına ilişkin Heidegger’in mutlak bir mekân takıntısı söz konusu olduğu varsayılmaktadır. Bunun da mekânın tarihselliği içinde beliren mekân tarihi, tarih mekânı, mekân temsili, temsil mekânları gibi betimleyici bir mekân kavrayışına gönderme yaptığını belirtmektedir (Lefebvre, 2014, s. 144). Bir başka açıdan Lefebvre kapitalist mekânda gündelik yaşam deneyiminin nasıl sömürüldüğünü ifşa etmeyi hedeflemektedir. Farkların silindiği homojen bir mekânda insanın yaşam dünyası, “küresel mekân ekonomisi ile mekânsal ilişkilerin yeniden üretimi ve yapılandırılması konusundaki esneklik” tarafından kolonyalize edilmektedir (Elden, 2004, s. 181). Bu mekânsal anlayış çerçevesinde devletin ve devlet sisteminin ürünlerinin, insanları mobilize edici bir gücü bulunmaktadır. Dolayısıyla mevcut sınır ve yerinden edilme biçimlerine ilişkin devlet unsuru, aynı zamanda göçmen kategorileri ile göç çözümlerinin neler olması gerektiğine ilişkin çerçeveye nüfuz etmektedir. Nitekim Stuart Elden açısından bu alan, Lefebvre’in “nicel bir rasyonelliği harekete geçirir” saptaması çerçevesinde düşünüldüğünde göçmen, yerinden edilen, sürgün, göçe zorlanan mültecilerin öznel deneyimlerini dikkate almaktan ziyade niceliksel bir hesap ile yaklaşılan kümeler olduğu ve bir tür nüfus yönetiminin konusu edildiği işleyişe hapsedilmektedir.

Lefebvre’i izleyen Soja, “eleştirel toplumsal teorinin düşünsel tarihini; mekân, zaman ve toplumsal varlığın yanı sıra coğrafya, tarih ve toplumun değişken diyalektiklerini kapsayacak şekilde yeniden yazarak geleneksel anlatıyı mekânsallaştırmayı” hedeflediğini belirtmektedir (Soja, 2019, s. 10). Soja, mekânın kültürel ve toplumdan topluma farklı organize edilme biçimine sahip olduğunu belirtirken toplumsal mekânsallık/yersellikten (*societal territoriality*) söz etmektedir. Bu açıdan insanın kültürel, dilsel ve bir bölgede diğer insanlarla etkileşimsel ilişkileri tarafından organize bir varlık olduğunu ifade etmektedir (Soja, 1971, s.33). Soja, mekânın uzun süredir görmezden gelindiğini ve eleştirel ve toplumsal teorinin merkezine yerleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Mekânı sabit veya hareketsizmiş gibi devinin ile değişimden arı olarak açıklayan girişimlerin çoğunlukla bir tarihsellik veya “tarihsel-coğrafi materyalizm” çerçevesinde anlaşılmasını eleştirir. Rohkramer ve Schulz için bu eleştiriye paralel olan mekân anlayışları, mekânsal istenççilik (*spatial voluntarism*) ile mekânsal determinizm (*spatial determinism*) arasında bir tuzağa düşme tehlikesi barındırmaktadır. Onlar için “mekân, tarihsel eylemin gerçekleştiği tarafsız bir kutu değildir.” (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1345). Nitekim insanların mekânla ilgili anlayışları ve ilişkileri büyük ölçüde sosyal olarak inşa edilmiştir. Ancak doğal ve insani olarak inşa edilmiş yerlerin de insanlar üzerinde gücü vardır (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1345). Dolayısıyla mekânsal istenççilik (*spatial voluntarism*) ile mekânsal determinizm (*spatial determinism*) arasında farklı bir kavrayışı öne çıkartmak gereklidir. Bu ayrıma neden olan, modern mekân tasarımına içkin, Kartezyen bir mekânsal anlayıştır. Ben’in mutlak temellendirmesi olarak Descartes’çı düşünüyorum ediminin öznesi, mekânı öznenin temel belirleyeni olmaktan ziyade onun uzantısı (*extensiyon*) olarak değerlendirmektedir. Descartes’in mekân tahayyülü, açık ve seçik bir hakikat ilkesinin soruşturulması temelinde kurulan öznenin mutlaklığıyla ilintilidir. Şüpheyi mahal vermeyecek bir başlangıç noktası, aynı zamanda mekân tahayyülünün analizine götürecek kurucu uğrak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nokta Descartes’in şu alıntısından hareketle belirlenmektedir:

Ne olduğumu dikkatle inceledim ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya ne de bir yer olmadığını farz edemediğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığını farz edemediğimi; tersine, sırf başka şeylerin doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğu sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını...ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yere ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevherim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamiyle farklıdır, hatta bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz (Descartes, 1984, s. 33).

Modernite çerçevesinde işleyen yer ve mekânın kullanımları arasında temel bir fark ortaya çıktığı belirtildiğinde, bir yandan mekânın içi boş ve yayılımlı olduğu, diğer yandan mekân tanımının da zihnin pratik uzantısı haline geldiği ifade edilmektedir. Bu pratik uzantıdan kastedilen ise mekânsal olan

ile insan zihni arasında bir ayrım yapılmasıdır. Mekân, bedeninin deneyim alanı ile ilintilendirilmekte ve zihin bu mekânsal ilişkinin dışında konumlandırılmaktadır. Descartes için ben (cogito) ile mekân (çevre) arasındaki temel ilişkinin zihinsel bir etkinlik olarak belirginleştiği bu evren tasarımı, bedeninin konumuna ilişkin mekânsal koordinatları ortaya çıkarır (Eker, 2022). Bir bedeninin diğer insanların sahip olduğu bedenlerle konumlanışı ile mekânsal konumlanışı ve bir sonraki konumsal işleyişi, öznenin kendi zihni ve bedeni arasında bir hacim, uzantı ve şekli nitelik kazanmaktadır.⁵ Daha net ifade edildiğinde bedeninin kendisi zihnin doldurduğu mekânsal bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır (Curley, 1993, ss. 164-66). Bu açıdan mekân, soyut olarak tasarlanan ve insanın varoluşsal deneyimi ile şeyler arasında bir mesafeye ilişkin düalist bir çerçeveden anlaşılmaktadır. Bu tarz bir mekân ve insan varlığı anlayışının eleştirisi fenomenoloji düşüncesinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. “Fenomenolojik gerçeklik, insanların her zaman çevreleriyle çok yönlü bir ilişki içinde belirli bir ‘yer’de konumlanmış olmalarını” (Rohrkramer ve Schulz 2009, s. 1340) ifade ederek, insan varoluşunun dünyayla ilişkisinin kökensel olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla fenomenolojinin bir yanıyla yönelimsel bilinç edimine ilişkin kavrayışı ile bedensel-mekânsal varlık olarak insanın dünyada varlık olmasını kavrama girişimi Lefebvre, Edward W. Soja, Doreen Massey, Yi-Fu Tuan, Edward Casey gibi düşünürleri de incelemektedir. Nitekim Edmund Husserl, Martin Heidegger ve Maurice Merleau-Ponty tarafından geliştirilen fenomenoloji düşüncesi; insanın dünya deneyimini mümkün kılan, insan varoluşunun evrensel olarak paylaşılan bazı özelliklerini keşfetmeye çalışır (Knowles, 2021, s. 450). Bu açıdan fenomenoloji düşüncesi açısından insanın mekânsal-zamansal bulunuşu ile toplumsal bir varlık olarak diğerleri ile birlikte oluşu (*in-between*) kurucu unsurdur.

Fenomenolojik Perspektif ve Yerinden Edilme İlişkisi

İnsan varoluşunun dünyayla ilişkisi Heidegger için onun soyut bir yerde yaşamadığı; aksine peyzajı, bitkileri ve hayvanları ile belirli bir yere yakından bağlı olduğu anlamına gelir (Rohrkramer ve Schulz 2009, s. 1340). İnsan, belirli bir toplumsal, kültürel, dilsel ve kendini de önceleyen tarihsel bulunuşa atılmış varlıktır. Bu atılmışlık bir yanıyla mekân-zamansallığını (spatiotemporality) diğer yönüyle yönelimselliğini ifade eder. Yönelimsellik, insan varlığının edimsel olarak kendini hep başka bir şey aracılığıyla anlamlandırması anlamında, bilincin bir şeyin bilinci olması anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesi açısından varlık, Kartezyen öznenin zaman ve mekândan bağımsız kendi üzerine kapanan öznesi gibi değil, bizzat mekânsal ve zamansal bir varoluşu işaretlemektedir. Heidegger açısından Kartezyen düşünce de bir mekân anlayışı, insan varlığının mekânsallığını ifade eden negatif bir hareket noktası barındırır. Onun açısından “Kartezyen ‘dünya’ ontolojisinin irdelenişi hem çevreleyen-dünyayı hem de bizatihi Dasein’in mekânsallığını pozitif biçimde ortaya koyabilmemize yarayan negatif bir hareket noktasıdır.” (Heidegger, 2018, s. 145). Bu noktada “Heidegger’in dediği gibi, asla bir *in-sistance*, bir dünyada içerilmiş bir varlık, değil; bir *ex-sistance* ya da bir *ek-stase*’dir [“dışta duruş”] ve son kertede eğer ben bir zamansallıksam, bir yönelimsellik olduğum içindir.” (Lyotard, 2007, ss. 115-16). Bir başka açıdan ise Heidegger için “Dasein’in kendine özgü bir ‘mekân-içinde-oluşu’ vardır. Ama bu da ancak esasen dünya-içinde-varolma zemini üzerinde mümkündür.” (Heidegger, 2018, s. 98).

Günümüzün eleştirel anlayışlarında çoğunlukla zaman üzerine odaklı bir mekân anlayışı hâkim olduğunu belirten mekân düşünürleri açısından Heidegger, mekânı zamansal kavramlar açısından açıklamaktadır (Lefebvre, 2014, s.144). Bu yüzden onlar için önemli olan; mekânı zamansal mekanizmalar yoluyla değil, bizzat kendisinden hareketle diyalektik bir anlayışın merkezi haline getirmektir. Bu çerçevede Soja da zaman-mekân ve toplumsal varoluşa ilişkin üçlü bir diyalektik anlayışa dayalı mekân düşüncesini ileri sürmektedir (Latham, 2021, s. 647). Özellikle mekân kavramsallaştırmasının politik içerimleri ile eleştirel düşüncede mekânı yeniden ve merkezi olarak keşfetme gayesi, kapitalizmin yeniden yapılanmasının altında bir mekânsal iktidar düzeni olduğunu açıklama girişimidir. Bu açıdan insani deneyimin ve toplumsal örüntülerin çoğunlukla zamanın bölünmesi ve disipline edilmesi çerçevesinde incelendiği konusunda Lefebvre, Soja, Casey ve Tuan hemfikirdir. Bu düşünürler açısından zaman üzerindeki değişime uzun süreli tarihselci vurgu, genellikle

⁵Descartes için mekânsal özelliği sahip olan cisimleri başka bir şey varsaymaya gerek kalmadan açıklayabilmeye dair dört temel nitelik bulunmaktadır: devinim, boyut, form ve cismin parçalarının tanzimi. Bkz. R. Descartes, *Descartes: The World and Other Writings*, 1998, s. 18

tarihte ve sosyal bilimlerde mekânın ihmal edilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda mekân, statik katılığı içinde muhafazakâr bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Zamanın karmaşıklığına ilişkin bu ilgi; gittikçe mekânın da zaman kadar dikkate alınmasına, sadece olayların onun içinde yer aldığı nötr bir kap/konteyner olmadığına, toplumsal olarak inşa edilen bir niteliği olduğunun düşünülmesine imkân tanımaktadır (Rohkramer ve Schulz 2009, s. 1339).

Dolayısıyla mekânı yeniden merkeze alan bir tahlil, fenomenoloji anlayışı için yeni değil kurucu bir karaktere sahiptir. Düşünürlerin merkezi tema olarak “çağdaş toplumsal teori ve analizlere eleştirel bir mekânsal perspektifin yeniden yerleştirilmesi” hedefi, fenomenoloji düşünürlerinin varoluşun mekânsallığına ilişkin öncelikli vurgusunu görmezden gelmektedir. Kısmen Lefebvre varoluş ile mekân arasında kopmaz bir çerçeveyi “deneyimlenmiş mekân” kavramsallaştırması ekseninde açıklarken; Soja çoğunlukla toplumsallaşmış politik bir mekânın diyalektik kavrayışını formüle etmede fenomenoloji düşüncesinin mekân kavrayışını yadsımaktadır. Örneğin Merleau-Ponty’nin insan varoluşu ile onun bedensel-mekânsallığı kavrayışı iki düşünürü önceleyen şu tespiti vurgulamaktadır: “Bedenimin benim için sadece bir mekân kesiti olması şöyle dursun, bedenim olmasaydı benim için mekân da olmazdı.” (Merleau-Ponty, 2017, s. 152). Dolayısıyla mekân insanın kendi imkânları ile olanaklarına doğru bedensel, varoluşsal bir yaşantı dünyasına işaret etmektedir.

İnsan varlığının dünyada bulunuş tecrübesine ilişkin varlığın mekânsal olduğu anlayışı, aynı zamanda Heidegger tarafından “uzamsallık (*spatiality*), Dasein’in varlığının varoluşsal bir niteliğidir” ifadesiyle de temellendirilmektedir (Heidegger, 2018, ss. 162-181). Bu noktayı Malpas daha açık bir şekilde ifade eder. Onun için Varlığın topolojisi⁶ çerçevesinde yaklaşıldığında Heidegger açısından varlık, yerin bir “etkisi” ve yer de varlık soruşturmasının dayanağıdır (Malpas, 2006, s. 6). Malpas, yer ve varlık meselesinin birbirinden ayrılmaz bir biçimde bağlı olduğunu, yani varlığın yalnızca bir yer içinde ve yer yoluyla ortaya çıktığını ifade eder. Böylece varlık sorununun aynı zamanda bir yer sorunu halini aldığını belirtir. (Malpas, 2006, s. 6). Heidegger, *Hümanizm Üzerine* adlı yazısında, insanın ne olduğuna ilişkin özünün onun varoluşunda yattığını belirterek, varoluşun da mekânsal bir unsur olduğunun altını çizmektedir. Onun için “Dasein’in dünyada başkaları ile birlikte bulunuşuna ilişkin uzamsallık (*spatiality*), Dasein’in varlığının varoluşsal bir niteliğidir” (Heidegger, 2013, ss. 16-21).

Modern mekân anlayışı için insan ve mekândan bahsedildiğinde sanki insan bir yanda, mekân diğer yanda veya onun karşısındaymiş gibi görünmektedir. Fakat mekân, ne insana dışsal bir nesne (*external object*) ne de insanın içsel bir yaşantısıdır (*inner experience*). Mekâna ilişkin Kartezyen kavrayış mefhumu, mekânın içi boş olarak doldurulabilecek bir tür sıklık seyrekliği (Tuan, 2001, s. 51) derinlik, en vs. gibi niceliksel unsurlarını belirginleştirir. Nitekim bir dış dünya bir de iç dünya olmak üzere ikili çerçeveye sahip olan bu Kartezyen anlayış; dış dünyanın mesafe, görme ve taksim etme ilişkisi çerçevesinde kurulduğu bir parçalara bölünebilir evren tasarımı (*universe*) ileri sürmektedir. Bir yerde, bir konumda bulunmanın uygun kuralları; bir şeyin altında, üstünde, yanında ve başka bir şeye göre tanımlanabilir bir uygunluk düzenine yerleşmek zorunda olmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla insanın varoluşu ve bedensel bulunuşu da bu çerçevede değerlendirilir. Bu tarz bir algılamanın problemi “dünyanın deneyimini, kurucu bilincin bir saf edimi” olarak görmesidir (Merleau-Ponty, 2017, s. 332).

Descartes’in “bütün özü veya mahiyeti düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer’e ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevher” (bkz. Descartes, 1984, s. 33) olarak özneyi tanımlamasının en net ifadesi olan bu alıntı, insan ve mekân bağıını kopartan bir postüladır. Oysa hem dünya-içinde-varlık (Heidegger) hem bilincin yönelimsel dokusu ile kendi üzerine kapanmış bir öznenen şeylerin bilincine doğru bir öznelilik (Husserl) hem de bedensel bir öznelilik (Merleau-Ponty) insan varoluşunun temeli olmaktadır. Dünya, örneğin bedensel bir öznenin yönelimselliği ile algılanan bir dünyadır. Bir başka açıdan Heidegger perspektifiyle “varolmak bir konuma yerleşmiş olmaktır” ifadesi, duyumsayan bedensel bir özne olarak insan varlığının mekânsallığına işaret etmektedir. Algisız bir dünyanın varlığı söz konusu olabilir ama dünyasız bir algının söz konusu olmayacağını belirten Merleau-Ponty, varlığın yönelimsel olduğunu, varoluşun mekânsal olduğunu ve bedenimizin tüm

⁶Heidegger’in erken çalışmalarında uzamsal ve topolojik kavramlarının (*spatial and topological*) sorunlu bir statüye sahip olduğunu belirten Malpas, topoloji fikrinin Heidegger’in geç düşüncesinde açık ve merkezi bir fikir olarak ortaya çıktığını belirtir (Malpas, 2006, s. 6). Fakat yine de bu düşünceye örtük olarak kaynaklık eden fikir varlığın ‘orada’, ‘dünyada’, ‘bir yerde’ varlık olarak bulmasıyla ilintilidir.

konumlarda dünya üzerinde tutunmuş olduğunu belirtir (Merleau-Ponty, 2017, ss. 342-43). Varoluşsal bir tutumla mekânla kilitlenmiş insan varlığını dünyada ikamet eden (*dwell*) niteliğiyle ele aldığımızda (Heidegger, 2001, s. 144), saf aşkın bir öznenen apriori bulmak yerine; sonlu, yitilmiş ve belirli bir dil ile bir bağlama kilitlenmiş varlık olarak yerleşik ve olgusal (*facticity*) bir yaşam dünyasının (Tonner, 2018, ss. 2-4) pratik öznesi olan insan varlığını buluruz.

Heidegger için insan varlığı (*Dasein*) gündelik pratiklerle meşgul olan dünya-içinde-varlık olarak ikamet edendir. Dünyada olmak *Dasein* için ikamet etmek demektir. Bu nedenle dünya-içinde-varlık (in-der-welt-sein) açıklaması dünyada bir varlığın ikamet pratiği açısından değerlendirilebileceğine işaret eder. İnsan deneyim dünyasını algılayan, anlamlandıran ve bu çerçevede orada eyleyen bir varlıktır. Dolayısıyla insan varlığının temeli mekânsallıktır ve mekânsal olmak algılayan bir varlık olan insanın temel bulunuş modudur. Bu ise belirli bir mekân yönelimli olmayı ifade etmektedir. Nitekim algı, algılayanın içinde hapsedilmiş bir olay değildir, algılayan özne ile dünya arasındaki karşılıklı ilişkisinde kendini gösterir (Morris, 2004, s. 66). Bu açıdan bakıldığında, örneğin günlük olarak kullandığımız “mekânları konumlara göre ve onlar tarafından anlamaktayız” (Heidegger, 2001, s. 154) tespiti mekânsal bir yönelime tekabül etmektedir. İnsanın anlamlandırma yetisi yönelimsel bir algı ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla fenomenoloji düşünürleri açısından insan varlığı ile mekânsal olan arasında kurucu bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim Merleau-Ponty insan deneyiminin imkân bulduğu temel bileşenin mekân ile algının, yani bedensel varoluşun algısallığının, dünyayla düşünceden daha eski bir iletişimine işaret eder. Bu açıdan mekân, insanın olgusalılığı üzerine oturtulmuş ve onun kurucu bir niteliği olarak belirlemektedir (Merleau-Ponty, 2017, s. 345).

Oysa soyut ve matematiksel mekân (*space*) kavramını yerler üzerine (*place*) dayatmak, yani toprak (*land*), yurt/ev (*home*) ile ülke (*country*) olan yerler üzerine, modern devletlerin hâkimiyet alanını da (*territory*) olanaklı kılan örüntüdür (Elden 2005, ss.15-16). Dolayısıyla kimin yurttaş kimin yabancı sayılacağını, kimlerin sınırları geçme haklarının bulunduğunu, barınma hakkının kimlere tanındığını, kimlerin hangi türden kimlik kartlarıyla ne tür sınıflandırma ya da kategoriler içine yerleşeceğini bu çerçeve belirlemektedir. O nedenle, bugün mülteciler, yerinden edilenler, sürgünler, göçe zorlananlar bu mekân tahakkümü ile iktidar işleyişine maruz kalmaktadır. Yerleşik olan ve yurttaş statüsü çoktan tanınmış kişiler açısından yabancıların, ötekilerin “günah keçisi” olarak bir dışlamaya muhatap olmasının orijinal çerçevesi bu yönde işlemektedir. Stuart Elden bugün tam olarak bu durumda, mekânın modern kavrayışını hesaplanabilirlik ve soyutluk üzerinden inşa eden rasyonalitede, soyut mekân ve *territoryal* iktidar anlayışında bir kayma olduğunu belirtir. Mekânın bugün artık tek bir ülkenin veya ulusun sorumluluk alanında olmadığını, gittikçe bir bütün olarak tüm dünyanın kendisine dönüşen karakteri olduğuna işaret eder (Elden 2005, ss. 15-16).

Haritada gösterilemeyen, yerlerinden ve yurtlarından sökülmüş, zorla göç ettirilmiş kişilerin tecrübesinin bu nedenle herhangi bir ölçek ya da hesap mantığına sığmayacak derecede önem teşkil ettiği söylenebilir. Çünkü bu tecrübelerin birikmiş olması insan varlığı ile aidiyeti açısından farklı bir toplumsallık imkânı barındırmaktadır. Bu nedenle gittikçe yer değiştirmenin temel bir deneyim olduğu günümüz yaşam tecrübesi için mültecilerin deneyiminde belirginleşen hareketi/hareketliliği (*movement*) ontolojik bir faaliyet olarak görmemiz gerektiğini savunan Nyers gibi yaklaşmak (Nyers, 2006, p. x), Hannah Arendt’in belirttiği durumun tüm insanlığın ortak deneyimi olabileceği bir eksene işaret etmektedir. Tarihin uzun belleğinde siyasi ya da ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan zorunlu göçler alışılmış bir deneyimdir, fakat daha önce eş görülmemiş olan bir yurt yitiminin değil, ama yeni bir yurt bulmanın olanaksızlığı ile ilgili tecrübedir (Arendt, 2014, ss. 298-99). Bu nedenle bir nüfus kümesi olarak görülen göçe zorlanmış, mülteci, yerinden edilen insanların deneyiminde tüm insanlığı ilgilendiren merkezi bir unsur bulunmaktadır. Yersiz-yurtsuzlaşmış bir dünya içinde gittikçe daha fazla hareket etmeye mecbur bırakılan insanlık düşünüldüğünde, mekân ve yer meselelerinin hem mülksüzlerin hem yerinden edilen göçmenlerin, mültecilerin, sürgünlerin hem de yerleşik/yurttaşların endişeleri için çok daha merkezi/ortak bir örüntüye sahip olduğunu anlamaya başlarız (akt. Chatty, 2014, s. 82).

Bu açıdan yerinden edilme tecrübesi ekseninde belirginleşen deneyim uğrakları ile mekânsal tecrübenin ana hatları, sürekli hareket halinde yer değiştiren insanlığın paylaştığı paralel endişelerle kesişme potansiyeline sahiptir. Dahası bir yandan insanların büyük çoğunluğu gittikçe yer değiştirmeye

mecbur bırakılırken diğer yandan mekânların, yerlerin kendileri de tahrip edilip, yıkılarak yeniden inşa edilmektedir. Fenomenolojinin vaadi ise bu yıkımlardan çıkabilecek başka bir dünya, başka bir tahayyülü gösteren bir anlayış olmaktadır. Bu yüzden Heidegger'in uyarısı ekonomik ya da teknolojik dayatmalar temelinde inşa edilmiş bir konutun yani mekânların, makinelerin dilinin şiirden ne kadar uzaksa konut olmak, ikamet etmek, yerleşmekten de o kadar uzak olacağına işaret eder. O, bize binaları ve şehirleri, "burada ve şimdi"yi nasıl inşa edeceğimizi söylemez (Elden 2003, s. 122) ama ne tür bir insanın içinde yaşıyor olduğumuza işaret eder. Toplumsal ilişkilerin mekânsal örüntüleri bir yönüyle kapitalist üretim çerçevesinde (deneyimlenen mekân) sömürülmesine, diğer yönüyle teknolojinin tahakkümü tarafından dikte edilen dolayımlayıcı ve soyutlayıcı bir yaşam dünyası dayatmasına maruz kalır (Davidson, 2009, s. 229). Dolayısıyla insan varlığının yaşam dünyasının tahakküm kurularak, sınırlandırılarak, bölünerek bir hesaplayıcı düşünce ve eylem çerçevesinde sömürgeleştirilmesi söz konusudur. Bu yüzden modern mekân anlayışının fenomenolojik eleştirisi daha paylaşımcı, adil ve eşitlikçi bir yaşam dünyası/deneyim mekânı kurma imkânı taşımaktadır.

Yerinden Edilme ve Fenomenoloji İlişkisinin Güncel Bağlamı

Günümüz toplumsal deneyimine temel karakterini veren unsur, yerinden edilme ve mülteci(lik) deneyimi kavramsallaştırması olmaktadır. Tarihin bu noktasında bir bükülme en azından küresel düzeyde bir kopma veya boşluk olduğunu belirten Massey⁷ uluslararası hal almış bir hayatta kalma mücadelesi ile yaşamını sürdürme refleksinde belirginleşen bir göç rejiminin varlığına işaret etmektedir. Temel motivasyonu yaşam dünyasından kopmak pahasına yaşamı sürdürmek olan bu yeni göç deneyimi, Massey'in belirttiği tarihin bu bükülme anına ya da küresel temel bir boşluk momentine denk gelmektedir.

Tarihsel çoğu krizin eşliğinde insanın kendi yaşam dünyasında kendi zamanını anlamlandırma çabasında her türlü çözümün telafi edici işlerliği kaybolmaktadır. Bugünün tarihi, dünyanın sarsıntısının tarihidir ve bu ise bir mülteci deneyiminde aşikâr hale gelmektedir. Bu yersiz-yurtsuzlaştırma çağında Chambers'ın şu tespiti önemlidir: "Tarih ekinler gibi biçiliyor ve harmanlanıyor, kurgulanıyor, konuşturuluyor, hatırlanıyor, yeniden okunuyor ve yeniden yazılıyor..." (Chambers, 2019, s. 15). Fakat yerinden edilenlerin deneyiminde, tarih alanında da diğer bilimsel disiplinler içinde de bir tür dışlama veya sessizleştirilmiş bir tarih çerçevesinin hüküm sürdüğü görülmektedir. Michael Kearney'in, göç araştırmalarının akademik yuvasının uzun zamandır bulanık bir "demografinin arka odası" olduğunu belirten tespitine vurgu yapan De Genova için bu deneyimler; demografi, politika çalışmaları ve kriminoloji arasındaki koridorda karışıklık içinde kaybolmuştur (De Genova, 2002, s. 421).

Dünyanın göç türbülansı içinde olduğunu belirten Papastergiadis göçün, daimî yer değiştirme ile çağdaş toplumun neredeyse tüm yönlerini çevrelediğini belirtir. Bu yönüyle modern dünyanın da sürekli bir değişime muhtaç olduğunu ve bir göç türbülansı içinde yaşandığını ifade etmektedir. Fakat onun için sürekli bir yer değiştirme hareketi olarak bu göç olgusu, kaynaklar ile hizmetlerin ve nihayetinde insan sirkülasyonunu içine alan temel durumların bir deneyim sistemi/yapısı/yatağı olarak belirir (Papastergiadis, 2000, s. 1). Öngörülebilir olmaktan çok uzak modern bir dünya betimlemesi yapan yazar, sürekli göç ve yer değiştirmenin günümüz insanının yaşam dünyasında kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Yerinden edilmiş, göçe zorlanmışlar ve mülteciler bugünün dünyasının temel figürleridir. Bu nedenle aidiyet ve yaşam dünyasına ilişkin fenomenolojik bir mekân-zamansal kavrayış grameri; yerinden edilenler, sığınmacılar ile mültecilerin öznel deneyimlerini belirginleştirme potansiyeline sahiptir. Nitekim bir öznenin yerinden edilmesinin mekân-zamansal deneyimde ortaya çıkarttığı sarsıntılar; benliğin, kimliğin, özneliğin ve aidiyetin parçalanmasına neden olur. Dolayısıyla bir yerden ayrılmak mülteciler açısından mekânsal, toplumsal anlamlandırma örüntüsüyle ilişki kurduğu örüntü sürekliliğinde bir kriz ve kopuş deneyimini açığa çıkartır.

Yerinden edilenlerin deneyiminde baskın olan karakter, köksüzlük veya daha net ifade ile köklerinden sökülmeyle ilişkin bir insani tecrübenin aşikâr kılınmasıyla ilintilidir. Bu yönüyle Heidegger

⁷"Küreselleşmenin ikinci çağının tarihinin bu noktasında, bir tür bükülme noktasına ya da en azından bir aralığa ulaşmış görünüyoruz. Uluslararası ticaret hacmi artık artmıyor ve gerçekten de küresel ihracatın toplam değeri 2008'den bu yana küçüldü. Gelişmiş dünyada popülist hükümetlerin yükselişinin ve belki de en önemlisi ABD'de Donald Trump'ın seçilmesi ve Birleşik Krallık'ta Brexit girişiminin geçişinin kanıtladığı gibi, dünya genelinde küreselleşmeye karşı bir tepki görüyoruz." (Massey, 2019, s. 13.).

de *modern insan yersiz yurtsuzdur* dediğinde insan deneyiminin köksüzlükle olan macerasına değinmektedir. Böyle bir dünyanın gittikçe metafiziğin dünyası haline gelmesi, insan varlığının deneyim düzleminin mekânsal olanla bağının kopmasını açığa çıkartmaktadır (Heidegger, 2000). Fakat diğer yanıyla Heidegger açısından insan varlığının özü mekân-zamansal (*spatio-temporal*) bir ontolojiye sahiptir. Bu doğrultuda fenomenolojik bir düşüncede açığa çıkan nitelik insan ve dünya arasında ya da insan ve mekân arasında bir iç-dış ayrımının söz konusu olmamasıdır. Nitekim Heidegger için insan varlığı dünyada, şeyler arasında ikamet eder. Bu nedenle onun için bir dışarı söz konusu değildir (Zahavi, 2019, s. 24). Aynı zamanda Heidegger insan varlığının dünyada bulunuşunun mekânsallığını ifade ederken mekânın, bir tür lokasyonlar arasında ilişkisellik olduğunu da belirtir. Dolayısıyla bir mekânsal kayıp veya yerinden edilme tecrübesi varoluşun zaman-mekânsallığına içkin tüm bir dünya angajmanının yitimine işaret etmektedir. Belirli söylemler aracılığıyla belirli kategori veya kimliklere dikilen kişiler olarak göçe zorlananların, mülteciler ve yerinden edilenlerin tecrübesi, paylaşılan bir yaşantı dünyasının kaybı çerçevesinde bir öznellik inşa etme tecrübesidir. Dolayısıyla “mülteci kimliğinin suskunluk, görünmezlik ve boşluk niteliklerini mültecinin (siyasî olmayan) bedenine damgalayacak şekilde yapılandırılması ve düzenlenmesinde” açığa çıkan işleyiş yerleşik olanlar (Nyers, 2006, s. xvi) ve “Aynı” olanların kendi yaşantı dünyasındaki boşluğu da imleyen bir nitelik belirlemektedir. Bu yüzden görünür ve görünmez kılınan öznellikler arasında tıpkı A noktası ile B noktası arasındaki mesafede tecrübenin görünmez kılınmasına benzer bir boşluk açılmaktadır. Bu boşluk, yerleşik olan ile mülteci veya yerinden edilmiş olan arasındaki söylem örüntüsünün gerçekliğini açığa çıkarmaktadır. Mülteciliğin fenomenolojisini mümkün kılan da bu boşlukta olma tecrübesinin ortaya çıkışı ile kişinin burada bulunuşunun nasıl algılandığıdır. Bu ise genel bir insani tecrübe halini alan güncel ortak yazgıya işaret etme potansiyeli taşımaktadır. Hem bireysel hem de kolektif varoluşu anlamlandırma çabasında mekânla ilişkilerin nasıl algılandığına dair çok boyutlu bir perspektif, kişinin varoluşunu yeniden sorguladığı bir bağlamda şekillenmektedir. Bu bağlamı sağlayan ise ortak bir mekânı paylaşarak, “diğerleriyle bir arada olma” (*in-between*) duygusu ile şekillenir. Mülteciler veya yerinden edilmiş özneler açısından bu “arasında olma” durumu, iki dünya arasında sıkışmış bir tecrübeden ziyade kendilerini içinde tanımlayabildikleri bir yaşamın fenomenolojisi ile mümkün olmaktadır. Bu açıdan yaşam dünyası, gündelik yaşantımızda görece istikrarlı kabul ettiğimiz “hepimizin aşına olduğu ve sorgulamadan insanın kendini içinde bulduğu dünyadır.” (Zahavi, 2019, s. 51). Bu çerçeve diğer topluluklarla birlikte bir yerde olma duyumunu, bir mekânı paylaşan olarak bir öznellik inşa etmeye içkin bir arada (*in-between*) bulunma duyumunu sağlar. Husserl dünyayı bir hesaplama mantığından ziyade yaşam dünyası (*Lebenswelt*) olarak kavramsallaştırırken paylaşılan ortak bir dünya tahayyülüne vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle Kartezyen dış dünya tasarımına dair temel bir problemin insanın deneyim dünyasının kendi gerçeklik ölçütlerinin görünmez kılınmasına neden olduğu ifade edilmelidir. Oysa fenomenologlar bir şeyin gerçek olup olmadığı meselesine, onun nicelendirilebilir bir bilimsel çerçeveye uyup uymadığına bakmaz; aksine insanın deneyim dünyasının kendi gerçeklik ölçütleri vardır (Zahavi, 2019, s. 52). Bu perspektiften bakıldığında mülteciliğin fenomenolojisi, niceliksel verilerin ötesinde, bireyin dünyayı algılayış biçiminin toplumsal ve öznel gerçekliğiyle ilgilenir. Bu ilgi yalnızca mülteci deneyimleri öyle olduğu için değil, modern öznelerin genel varoluş tecrübelerinin gittikçe bir mülteci tecrübesine dönüşen yersiz-yurtsuzlaştırma ile çerçevelenmesiyle ilgilidir.

Bu durumu bütünlüğü içinde kavrayabilecek felsefi bir soruşturma, fenomenolojik çerçeveden radikal bir başlangıç yapmayı gerektirir. Böyle bir başlangıç Husserl açısından bilinçli bir insanın yaşam dünyası deneyimi ve öznellik (*consciousness and subjectivity*) kavramlarının işaret ettiği bir transandantal fenomenoloji olarak adlandırılırken, Heidegger için hermeneutik ve ontolojik fenomenoloji olarak adlandırılır ve insanın dünyada olma veya dünyaya atılma deneyimi ekseninde Dasein’ın ontolojik varoluş modlarını açıklama girişimini ifade eder. Merleau-Ponty için ise bir tür algının ve bedenselliğin fenomenolojisi olarak egzistansiyal fenomenolojidir. Bu anlamlandırma çabası; dünya-içinde-varlık olarak insan deneyiminin bedensel bir varoluş sergileme niteliklerini, algısal bir deneyimin varoluşsal çerçevesinden açıklama girişimi olarak kendini gösterir. Heidegger dünya içinde olma ve mekânsal bir varolan olarak insan varlığının temelini şöyle ifade eder: “İçinde-var olmak mevcut olanların mekânsal bir ‘iç içeliğini’ nitelendirmez, çünkü asli olarak ‘içinde’, sözü edilen türden bir mekânsal ilişki değildir. Almancada ‘in’ sözcüğü *innan*’dan, ikamet etmekten, *habitare*’den,

eğleşmekten gelmektedir; ‘an’ ise alışkın olmak, aşına olmak, iyi halde bulundurmak anlamındadır...” (Zahavi, 2019, s. 95). Buradan hareketle insan varlığı ile mekân arasındaki ilişkinin temel hattı aşikâr hale gelir. İnsan bir mekânda ve belirli bir konumda kendini bulmaktadır. Bu mekânsal çerçevesi doğum öncesinde varolan bir dünya niteliği taşıdığı gibi sadece fiziksel bir dünya değil, sosyo-kültürel de bir dünyadır. Nihayetinde Heidegger için dünyada olmak, insanın temel belirlenimi olduğu için onun dünya serüveni bir yaşam dünyası inşa etmeyi ifade eder. (Heidegger, 2018; M. Heidegger, 2001). Her üç düşünürün uzlaştığı temel eksen ise toplumsal varlık olarak insan varlığının yaşam dünyası deneyiminin hem mekânsal hem de başkalarıyla bir arada yaşamaya mecbur yönelsel bir edimi barındırmasına ilişkindir. Dolayısıyla bir yaşam-dünyası içinde insanın anlamlandırma çerçevesi yönelsel bir edimdir ve bu yönelim bir dışlama pratiğini de içerebilir kabul veya onay göstermeyi de.

Kendinden önce kurulmuş ve düzenlenmiş bir dünyada kendini bulan insan varlığı için toplumsal-kültürel olmanın kendine has dokusu, tarihsel sürecin sonucudur ve her bir toplumsal kültürel deneyim açısından farklılık göstermektedir (Schütz, 2018, s. 93). Yerinden edilme deneyiminde ortaya çıkan unsur, özne ve dünya arasında temel bir sarsıntıyı aşikâr hale getiren bu aşinalık çerçevesinin tüm boyutlarının ortadan kalkmasına ilişkindir. Bu deneyim motifleri ise İngilizcede zorunlu göç (*forced migration*), göç (*migration*), dış göç (*emigration*), iç göç (*immigration*), sürgün (*exile*), sığınmacı (*asylum seeker*), mülteci (*refugee*) gibi farklı düzeylerde yerinden edileme edimlerini içeren ve 21. yüzyılda toplumsal deneyim süreçlerinin ana odağı olan bir olguya işaret eder. Örneğin bu yüzden Nyers, mültecilerin sadece siyasi bir krizdeki insan özneleri olmadığını, aynı zamanda insanın siyasi öznelliğinde daha genel bir krizin temsilcisi olduğunu” savunur (Nyers, 2006, s. xvi). Aynı şekilde Heidegger’den alıntıyla Chambers, kitabının *Eve Dönüşün İmkansızlığı* bölümünde sürgünü, çağımızın önemli bir sembolü olarak, bugün tanık olduğumuz yerinden edilme deneyimlerinin basit bir liberalizmin zihinsel eklektizminden kaynaklanan son çözümlerden fazla bir şey olduğunu savunur (Chambers, 2019, s.14). Öznel deneyiminin fenomenolojik dokusu insanı diğerleriyle birlikte bir yaşam dünyası kurmaya (*in-between*) yazgılı varlık olarak tanımlamaktayken yerinden edilen mültecilerin mekânsal grameri; mekân olarak ev, yurt vs. ile artık “orada” bulunmayan ama bir zamanlar orada duran bu yerler arasında bir konum tecrübesi olmaktadır.

Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesi ekseninde yerinden edilme ve mültecilik meselesinin nasıl bir toplumsal anlam repertuarının parçası haline geldiğini inceleme girişimi olan bu teorik ve kavramsal inceleme, temel açıklama tarzı olarak fenomenoloji düşüncesinin yöntem ve kavram setlerinin önemine dikkat çekmiştir. Fenomenoloji, fenomenleri birinci şahıs perspektifinden deneyimlendikleri şekliyle anlamaya çalışan bir perspektif ise mültecilik çalışmalarında bu çerçeve, araştırmacıların yerinden edilenlerin yaşadıkları deneyimleri derinlemesine incelemelerini ve özgün yönünü keşfetmelerini yakalama olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla mültecilerin deneyimlediği şekliyle yerinden edilme, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, yaşam dünyası sarsıntısına içkin bir değişikliği barındıran çok yönlü bir olgudur. Fenomenolojik araştırmalar buradaki öznel boyutlara odaklanarak mültecilerin yeni mekânlarda, farklı insan ve kültürel davranışlar içinde nasıl yol aldıklarını, anavatanlarının kaybıyla nasıl başa çıktıklarını ve zorluklar karşısında kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerini incelemek adına önemli bir güzergahtır. Nihayetinde ise göç teorileri, göçü etkileyen dış faktörlere odaklanırken, fenomenolojik araştırma mültecinin iç dünyasına iner. Mültecilerin yerlerinden edilmelerini nasıl yorumladıklarını, deneyimlerine yükledikleri anlamları ve bu deneyimlerin kimliklerini ve dünya görüşlerini nasıl şekillendirdiğini inceler.

Sonuç

Bu yazıda fenomenoloji düşüncesinin yerinden edilme ve mülteci deneyimlerini anlamada yeni teorik ve metodolojik imkânlarına işaret etmeye çalıştım. Fenomenolojik araştırmalarda anlamlandırma ve kavrayışa içkin tecrübelerin analiz süreci betimleyici ve hermeneutik/yorumlayıcıdır. Mülteciliğin fenomenolojisi veya yerinden edilme fenomenolojisi yaşam dünyasının istikrarsızlaşmasını ve bireyin bu yeni dünyayı anlamlandırma çabasını merkezine almaktadır. Fenomenolojik bir araştırma, mültecilerin yaşam dünyalarının incelenmesi yoluyla yerinden edilmenin şekillendirdiği anlamları, duygular ve kimlikleri ortaya çıkarmaktadır. Bu içgörüler, mültecilerin karşılaştığı zorlukların ele alınmasında bütüncül ve anlamaya dayalı bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulayarak politika, uygulama ve daha ileri araştırmalar için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Araştırmacılar, katılımcıların tecrübesini analiz ederken öznellik anlamlandırması ile yönelimsel duyumu anlamak açısından bu deneyimlerin özü ile anlamını ortaya çıkartmayı öncelemektedir. Bu süreçte araştırmacının katılımcılarla birlikte bir dünya-içinde-olduğunu duygudaşlığın kurulmasını ve onların perspektifinden olayları anlamının esas alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçeve genellikle geleneksel göç kategorilerinin yetersizlikleri ile özne deneyimlerin homojenleştirilmesi ve yerinden edilmiş kişilerin yaşam dünyalarının dar kalıplara hapsedilmesinden bir çıkış imkânı sunmaktadır. Fenomenolojik perspektifin katkılarında en azından biri, modern bilim ve rasyonalite kavrayışının bireylerin yaşam dünyası ve tecrübesini genel yargılar içinde homojenleştirmesine karşı bu deneyimlerin özne ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirme potansiyeli sunar (Husserl, 1970). Araştırmacılar mültecilerin yeni mekânlarda, farklı kültürel ve sosyal bağlamlarda nasıl yer aldıklarını ve bu süreçteki mekânsal anlamlandırma örüntülerini kavramak için tecrübenin zamansal boyutlarını, bu deneyimlerin özne algı ve anlamlandırma süreçlerine gömülü farklılıklarını incelemek zorundadır.

Fenomenolojik analiz, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin özne deneyimlerini, duygularını ve kimliklerini ortaya çıkarmada önemli bir olanağa sahiptir. Bu yaklaşım istatistiksel verilerin ve genelleştirilmiş göç teorilerinin ötesine geçerek, daha zengin ve kapsamlı bir anlayışa imkân tanır. Sonuç olarak fenomenolojik yöntemler yerinden edilmiş insanların kişisel tarihlerini, anlatılarını ve deneyimlerini toplumsal yaşam dünyasının dinamikleri içinde anlamaya yönelik güçlü bir kavrayış oluşturmaktadır. Nihayetinde yerinden edilmiş, mülteci ya da göç ettirilmiş insanların kişisel tarihleri, anlatıları ve deneyimleri, toplumsal yaşam dünyasının dinamikleri içinde şekillenir ve bu dinamikler fenomenolojik araştırmaların odağında yer alır.

Bu çerçeveden hareket ederek makalede, fenomenoloji düşüncesi ile yerinden edilme kavramı çerçevesinde ortaya çıkarılabilecek bir bilimsel bilgi potansiyelinin güzergahını çizmeye odaklandım. İnsan tecrübesinin fenomenolojik analizi ile bunun bilgiye dönüştürülmesindeki önemi vurgulayan bu perspektifi mevcut göç ve mültecilik kategorilerinin yetersizliğini ve özne deneyimlerin homojenleştirilmesini sorunsallaştırdım. Bunu yaparken Edmund Husserl, Merleau-Ponty ve Martin Heidegger'in fenomenolojiye ilişkin kavrayışlarını yerinden edilme ve mültecilik deneyimleri çerçevesinde nasıl ilişkilendirebileceğimizi göstermeyi amaçladım. Bu güzergahtan hareket edecek bir incelemede araştırmacılar, fenomenolojik bir bakış açısı benimseyerek mülteciliğin ve yerinden edilme tecrübelerinin nasıl algılandığını, yorumlama çeşitliliğini ve anlamlandırma yelpazelerini keşfedebilirler. Bu yaklaşım, istatistiksel verilerin ve genelleştirilmiş göç teorilerinin ötesine geçerek özgün ve bütüncül bir kavrayışa olanak tanır. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşım, mülteciler veya yerinden edilenlerin duygu ve düşüncelerini içeren, mekânsal algıları ile yaşantıyı anlamlandırma katmanlarını ortaya çıkarmaya imkân tanıyan önemli bir inceleme perspektifi olarak belirmektedir.

Kaynakça

ARENDT, H. (2014). Ulus-Devletin Yıkılışı ve İnsan Haklarının Sonu. In *Totalitarizmin Kaynakları-2: Emperyalizm* (Bahadır Sina Şener, çev., 4th ed., pp. 255-314). İstanbul: İletişim Yayınları.

BRENNER, N., & ELDEN, S. (2009). Henri Lefebvre on State, Space, Territory. *International Political Sociology*, 3(4), 353–377. Retrieved September 10, 2023, from https://www.researchgate.net/publication/227626385_Henri_Lefebvre_on_State_Space_Territory

CARR, D. (1989). The Life-word Revisited. In J. Mohanty & W. R. McKenna (Eds.), *Husserl's Phenomenology: A Textbook*. Washington, D.C.: Center for Advanced Research in Phenomenology & University Press of America.

CHAMBERS, I. (2019). Göç, Kültür, Kimlik (İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi, çev., 3rd ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CHATTY, D. (2014). Anthropology and Forced Migration. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, & N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.

COLLYER, M., & DE HAAS, H. (2012). Developing Dynamic Categorisations of Transit Migration. *Population, Space and Place*, 18(4), 468–481. <https://doi.org/10.1002/psp.635>. Retrieved September 13, 2023.

- COLSON, E. (2003). Forced Migration and the Anthropological Response. *Journal of Refugee Studies*, 16(1), 1–16. Retrieved October 3, 2023, from <https://web.mnstate.edu/robertsb/308/forced%20migration%20and%20the%20anthropological%20response.pdf>
- CRAWLEY, H., & SKLEPARIS, D. (2018). Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and The Politics Of Bounding in Europe's 'Migration Crisis'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48-64. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224>. Retrieved November 1, 2023.
- CROSBY, A. (2006). The Boundaries of Belonging: Reflections on Migration Policies into the 21st Century. *Inter Pares Occasional Paper*, 7. Retrieved March 11, 2024, from <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2006/jul/boundaries-of-belonging.pdf>
- CURLEY, E. M. (1993). Analysis in the Meditations: The Quest for Clear and Distinct Ideas. In S. Tweyman (Ed.), *Meditations on First Philosophy in Focus on Rene Descartes*, London: Routledge.
- DAVIDSON, M. (2009). Displacement, Space, and Dwelling: Placing Gentrification Debate. *Ethics, Place & Environment*, 12(2), 219-234. <https://doi.org/10.1080/13668790902863465>. Retrieved February 19, 2024.
- DE GENOVA, N. P. (2002). Migrant 'illegality' and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology*, 31, 419-447. Retrieved October 5, 2022, from <http://www.jstor.org/stable/4132887>
- DESCARTES, R. (1998). *Descartes: The World and Other Writings* (Stephen Gaukroger, Ed. & Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.
- DESCARTES, R. (1984). *Metot Üzerine Konuşmalar* (K. Sahir Ser, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- DODD, J. (2004). *Crisis And Reflection: An Essay On Husserl's Crisis Of The European Sciences*. Dordrecht: Kluwer.
- DUNGEY, N. (2007). The Ethics and Politics of Dwelling. *Polity*, 39(2), 234-258. Retrieved August 20, 2023, from <http://www.jstor.org/stable/4500274>
- EKER, A. (2022). Bir Kopuş: Yer Algısından Mekân Algısına Modernite Eşiği ve Modern Mekânsallığın Metafizik Karakteri. *ViraVerita E-Dergi*, 16, 189-211. DOI: 10.47124/viraverita.1103912
- ELDEN, S. (2005). Missing the Point: Globalization, Deterritorialization, and the Space of the World. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(1), 8-19. Retrieved June 4, 2023, from <https://dro.dur.ac.uk/1175/1/1175.pdf?DDD14+dgg0arb+dgg0cnm>
- ELDEN, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre: Theory and the Possible*. London: Continuum.
- ELDEN, S., LEBAS, E., & KOFMAN, E. (Eds.). (2003). *Henri Lefebvre: Key Writings*. London: Continuum.
- GUPTA, J., & MEHTA, L. (2007). Disjunctures in Labelling Refugees and Oustees. In J. Moncrieffe & R. Eyben (Eds.), *The Power of Labelling: How People Are Categorised and Why It Matters* (pp. 64–79). London: Earthscan.
- GÜLOĞLU, M. F. (2022). Mülteciliğe Tutulmak: Fenomenolojik Bir Düşünüm, içinde *Uluslararası Göç ve Mültecilik*, (Burak Başkan, Mehmet Emirhan Kula, ed.). Ankara: Siyasal Yayınevi, ss. 165-195.
- HEIDEGGER, M. (2000). *Introduction to Metaphysics*. (Gregory Fried and Richard Polt Trans.) Yale University Press.
- HEIDEGGER, M. (2018). *Varlık ve Zaman* (Kaan Ökten, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- HEIDEGGER, M. (2013). *Hümanizm Üzerine* (Yusuf Örnek, çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- HEIDEGGER, M. (2001). Building Dwelling Thinking. In *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Ed.), (pp. 143-162). New York: Harper & Row Publishers.
- HUSSERL, E. (1995). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe* (Tomris Mengüşoğlu, çev.). İstanbul: YKY.
- HUSSERL, E. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe* (Ayça Sabuncuoğlu & Önay Sözer, çev.). İstanbul: AFA Yayınları.
- HUSSERL, E. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders* (Harun Tepe, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

HUSSERL, E. (1970). *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology* (David Carr, Trans.). Evanston: Northwestern University Press.

KIRAL, B. (2021). Nitel Araştırmada Fenomenoloji Deseni: Türleri ve Araştırma Süreci, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 4, ss.92-103.

KNOWLES, C. (2021). Articulating Understanding: A Phenomenological Approach to Testimony on Gendered Violence. *International Journal Of Philosophical Studies*, 29(4), 448-472. London: Routledge: Taylor & Francis Group.

KOCKELMANS, J. J. (2007). Edmund Husserl ve Fenomenoloji. *Cogito Dergisi Bellek: Öncesiz, Sonrasız, Bahar Sayısı*: 50, 111-141. İstanbul.

LATHAM, A. (2021). Edward W. Soja. In P. Hubbard & R. Kitchin (Eds.), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* (Emek Şevket Ataman, çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

LEE, E.S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47-57. Retrieved May 18, 2023, from <http://links.jstor.org/sici?sici=00703370%281966%293%3A1%3C47%3AATOM%3E2.0.CO%3B2-B>

LEFEBVRE, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Işık Ergüden, çev., 2nd ed.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

LYOTARD, J. F. (2007). *Fenomenoloji* (İsmet Birkan, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

LUFT, S. (2004). Husserl's Theory of the Phenomenological Reduction: Between Life-World and Cartesianism. *Research in Phenomenology*, 34. DOI: 10.1163/1569164042404518. Retrieved October 11, 2023, pp. 198-234

MALPAS, J. (2006). *Heidegger's Topology: Being, Place, World*. Cambridge: The MIT Press.

MASSEY, D. (2019). The Changing Context of International Migration. *Renewing the Migration Debate: Building Disciplinary and Geographical Bridges to Explain Global Migration*. KNAW Academy Colloquium, De Trippenhuis in Amsterdam, International Migration Institute (IMI).

MERLEAU-PONTY, M. (2017). *Algının Fenomenolojisi* (Emine Sarıkartal & Eylem Hacımurat, çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

MORAN, D. (2012). *Husserl's Crisis of The European Sciences And Transcendental Phenomenology: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

MORRIS, D. (2004). *The Sense of Space*. Albany: State University of New York Press.

NAIL, T. (2022). *Göçmen Figürü* (Dilşa Ritsa Eşli, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

NYERS, P. (2006). Introduction: Body Politics in Motion. In *Rethinking Refugees: Beyond States of Emergency*. New York: Routledge Publishing.

OK, Ş. B., (2021). *Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

PAPASTERGIADIS, N. (2000). *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization, and Hybridity*. Cambridge: Polity Press.

ROHKRAMER, T., & SCHULZ, F. R. (2009). Space, Place, and Identities. *History Compass*, 7(5), 1338-1349. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2009.00627.x>. Retrieved October 7, 2023.

SCHÜTZ, A. (2018). *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler* (Adnan Akan & Seyda Kesikoğlu, çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

SOJA, E. W. (2019). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi* (Yunus Çetin, çev., 2nd ed.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

SOJA, E. W. (1971). *The Political Organization of Space*. Washington: Northwestern University.

STEPPUTAT, F., & SØRENSEN, N. N. (2014). Sociology and Forced Migration. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, & N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.

TEKİNDAL, M.; UĞUZ, A., Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153- 182.

- TONNER, P. (2018). *Dwelling: Heidegger, Archaeology, Mortality*. London: Routledge.
- TUAN, Y.-F. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience* (8th printing). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- YALÇIN, H. (2022). Bir araştırma Deseni olarak Fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (ÖzelSayı 2), ss. 213-232.
- ZAHAVI, D. (2019). *Phenomenology: The Basics*. London: Routledge.
- ZETTER, R. (2015). *Protection in Crisis: Forced Migration and Protection in a Global Era*. Migration Policy Institute. p. 3. Retrieved September 8, 2023, from <http://www.migrationpolicy.org/research/protection-crisis-forced-migration-and-protection-global-era>.

Summary

In this article, I argued that phenomenology is a significant theoretical approach for understanding the experiences of displaced persons and refugees. From this point, I posited that examining phenomenology and refugeehood together offers valuable insights into transforming human experiences into scientific knowledge. Moreover, this is the reason I discuss the inadequacy of existing categories and the problem of homogenizing subjective experiences, demonstrating how the experiences of displaced persons can be approached from a phenomenological perspective. By placing the notions of lifeworld and intersubjectivity at the centre, I argued that phenomenological thought has significant potential for understanding how experiences of displacement relate to scientific knowledge. Phenomenological thought posits the relationship between space and human experience as inherently intersubjective, focusing on the experiential aspects of existence. In this context, phenomenology offers a new perspective on migration, refugeehood, and displacement definitions that overlook the subjective framework of these experiences. Traditional migration categories fail to adequately reflect the subjective dimensions of adequately experience, confining the lifeworlds of displaced persons to categorical frameworks. Phenomenological thought critiques modern scientific and rational understandings for homogenizing individuals' lifeworlds and experiences, proposing that a phenomenological approach provides a significant avenue for reevaluating these subjective and social dimensions. Indeed, Husserl argues that the separation of the lifeworld from scientific experience and the translation of human experiences into geometric precision leads to alienation from one's own lifeworld. Thus, the basis of this article is was the understanding of the lifeworld, intersubjectivity, space, and human existence in the works of Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, and Martin Heidegger. Secondly, it incorporates Soja's triadic understanding of the relationship between time-space and social existence and the socially constructed nature of space as conceptualized by thinkers like Lefebvre, Casey, and Tuan. In conclusion, the article highlighted the potential of phenomenology to contribute significantly to understanding and relating displacement and experiences of being a refugee to scientific knowledge.